

Metin AND

Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür

İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yay. 2021. 600 sayfa. ISBN:978-975-08-5047-9

■ Bahar SELİMGİL*

Yazma eserlerde bahsedilen olayları görsel olarak tasvir etmek üzere çizilen kitap resimleri, minyatür olarak adlandırılmaktadır. İslam minyatürlerinde figürlerdeki anatomik oranlara bakılmaksızın, perspektiften uzak, ışık ve gölge dikkate alınmadan çizilen resimler söz konusudur. Bunlar İslam resim sanatının bir kolu olarak kabul edilmiş, bunun üzerinden araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Metin And'ın *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür* adlı kitabıdır. Birinci baskısı 2002 yılında İş Bankası Kültür Yayınlarından çıkan kitabın ikinci ve üçüncü baskısı yazarın 2008 yılındaki vefatından sonra 2014 ve 2021 yıllarında Yapı Kredi Yayınlarından yapılmıştır. Yazar, kitabın önsöz bölümünde minyatür konusunda uzman olmadığını, burada kendi çalışmaları yerine konu üzerinde daha önce yayımlanmış çalışmalardan yararlandığını ve çok sayıda minyatür örneğine yer vermenin başlıca amacı olduğunu ifade etmiştir. Nitekim kitabın ebatları 22x28 cm olarak büyük ve renkli kuşe kâğıda 600 sayfa olarak basılmış, böylece birçok minyatür örneğini bir arada görme ve inceleme imkânı sunulmuştur. Ancak kitapta resimli sayfaların sayfa numaraları konulmamıştır. İlk baskıda 288. sayfada yer alan British Library Or.11363 kod numaralı minyatürün resimli bir sayfası, 2021 yılında yapılan 3.baskıda yoktur. Bunun dışında yazılara açıklama niteliğinde yapılan birkaç küçük ekleme dışında başka değişiklik yapılmamıştır. Son baskıda bazı minyatür resimleri tam sayfa olarak kullanılmıştır. Böylece kitabın ilk baskısında sayfa sayısı 481 iken son baskısında sayfa sayısı 600'e çıkmıştır.

Her ne kadar yazar daha önce yayımlanmış çalışmaları kullandığını belirtse de yine önsözde yazdığına göre, adını kendisinin koyduğu çarşı ressamı adı altında bir ayırım yaparak Osmanlı tasvir sanatlarını gruplandırma yolunda önemli bir adım atmıştır. Buradan hareketle birinci bölümün Osmanlı

* Yüksek Lisans Öğrencisi. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı. E-Posta: baharselimgil@gmail.com ORCID ID: <https://www.orcid.org/0000-0002-4146-4499>

Tasvir Sanatlarına Giriş başlığı altında Çarşı Ressamları, Duvar ve Tavan Resimleri, Halı ve Kilim, Kumaşlar-İşlemeler-Peşkirler, Çini Sanatı, Madenden Tasvirler, Yazı ile Tasvir, Türk Gölge Oyunu (Karagöz), Kâğıt Oymacılığı, Cilt Kapağı, Çekmece, Kutu ve Sandık, Tepsi Üstü, Cam Altı alt başlıklarına örnek resimlerle birlikte kısaca değinilmiştir.

İkinci bölümde Osmanlı Minyatürlerinin Evreleri; Oluşum Evresi, Geçiş Evresi, Klasik Evre, Geç Klasik ve Duraklama Evresi, İkinci Klasik ya da Neo-Klasik Evre, 1750'den sonrası, Osmanlı minyatürlerinin sonu şeklinde altı başlık halinde, oldukça fazla örnek resim kullanılarak detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Oluşum Evresi (1451-1520); Fatih Sultan Mehmet döneminden önce ve onun döneminde hazırlanmış olan minyatürlü yazmalar, II. Bayezid döneminin minyatürlü yazmaları ve I. Selim döneminin minyatürlü yazmaları olmak üzere üç kısım olarak incelenmiştir.

Birinci Kısım için Ahmedî'nin İskendernâmesi (Paris Milli Kütüphane suppl.turc 309, Venedik Bibliotheca Marciana Cod.or.XC 57), *Cerrâhiyyetü'l Hâniyye* (Milli Kütüphane Ali Emiri Tarih 79), *Külliyât-ı Kâtibi* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi R989) ve Fatih Portresi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H2153) minyatürlü sayfaları kitapta yer almıştır. Nizâmî'nin *Hamse'si* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi R862), *Dilsüznâme* (Oxford Bodleian Library Ouseley 133) ise burada incelenen diğer minyatürlü yazmalardır.

İkinci Kısım yani II. Bayezid dönemi için Emîr Hüsrev-i Dehlevî'nin *Hamse'si* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H799), *Mantıku't-Tayr* (British Library Or.11325) ve *Süleymannâme* (Chester Beatty Library 406) minyatürlerinin resimli sayfaları kitapta yer almıştır. *Kelile ve Dimne* (Bombay,Prince of Wales Museum MS 51.34), Hâtîfî'nin *Şîrîn ü Hüsrev'i* (Metropolitan Museum of Art New York 69.27), Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn'i* (Uppsala University Library Ms.Vet86, Topkapı Sarayı Kütüphanesi H 686, British Library Or.14010, Cambridge Mass. Fogg Art Museum 1958,155), Hamdî'nin *Leylâ vü Mecnûn'u* (Binney Özel Koleksiyonu), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan F 1425 nolu minyatür, *Mantıku't-Tayr* (Binney Özel Koleksiyonu 3, Binney 4-6), Ahmedî'nin İskendernâmesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H679), Nizâmî'nin *Hamse'si* (British Library Or.13948), Şehnâme ve *Hamse* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1540), Şehnâme-i Melik-i Ümmî (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1123) minyatürlü el yazmaları da ayrıca incelenmiştir.

Üçüncü Kısım, I.Selim dönemi için Emîr Hüsrev-i Dehlevî'nin *Külliyât'ı* (British Library Add 21104), *Mantıku't-Tayr* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1512) resimli sayfaları kullanılmıştır.

Geçiş Evresi (1520-1574) olarak adlandırılan dönemde üretilen yazmaların çoğunluğunu edebi eserlerin oluşturduğu belirtilerek bunlarla ilgili çok sayıda resimli el yazmasına ayrıntılı olarak eserde yer verilmiştir. Nizâmî'nin *Hamse'si* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1510), *Şerefnâme* (British Library Or.13948), *Mecmû'a* (Chester Beatty Library 424), Alî Şîr Nevaî'nin, *Hamse'si* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H802). *Gûy-ü Çevgân* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H845), *Hüsrev ü Şîrîn* (British Library Or.1708), *Câmâsbnâme* (British Library Add 24962), *Hadîkatü's-Süedâ* (Binney Özel Koleksiyonu 4), *Selîmnâme* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1597-98), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T5964). Piri Reis'in *Kitâb-ı Bahriye'si* (British Library Or.4131), *Süleymannâme* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1517), *Nüzhet (el-Esrâr) el-Ahbâr der Sefer-i Sigetvar* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1339) ve Saz üslubunda olan (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H2135, EH2836, H2163 ve H2169) resimli el yazmaları kitapta yer bulmuştur.

Klasik Evre (1574-1603), Osmanlı minyatürünün kendine özgü kişiliğine kavuştuğu dönem olarak ifade edilmiştir. *Sûrnâme-i Humâyûn* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1344), *Târîh-i Sultan Süleyman* (Chester Beatty Library 413), *Şehnâme-i Selîmhan* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi A3595), *Selîmnâme* (British Library Or.7043), *Şehinşâhnâme-i Murâd-ı Sâlis* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi F 1404), *Zübdetü't-Tevârih* (Türk ve İslam Eserleri Müzesi 1973), *Hünernâme* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1523-24), *Şehinşehnâme* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi B200), *Nusretnâme* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1365, British Library Add 2201), *Şeca'atnâme* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T6043), *Siyer-i Nebî* (Türk ve İslam Eserleri Müzesi 1974), *Tarih-i Hind-i Garbî* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi R1488), *Mecmû'a* (Türk ve İslam Eserleri Müzesi 1950), *Yûsûf ile Züleyha* (Chester Beatty Library 428), *Divân* (British Library Or.7084), *Kissa-i Şehr-i Şâtıran* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T9303), *Metâliü'l Saâde* (Paris Milli Kütüphane suppl.turc 242), *Dâstân-ı Ferrûh ve Hümâ* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T1975), *Sanat ve Doğa Harikaları* (British Library Harleian 5500), *Terceme-i Miftâh-i Cifrü'l-Câmi* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T6624), *Hadîkatü's-Süedâ* (Paris Milli Kütüphane suppl.turc 1088), *Hümâyûnnâme* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi R843, British Library Add 15153), *Ravzatü's-Süedâ* (Stadtsbibliothek Ms. Diez A), *Sevâkib-ı Mevâkib* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi R 1479, Pierpont Morgan Library 466), *Ahlak-ı Muhsini* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi R392), *Nefehâtü'l-Üns* (Chester Beatty Library 474), *Ahvâl-ı Kiyâmet* (Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 139, Stadtsbibliothek Ms Or. Oct.1596), *Fâlnâme* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1703), *Şehnâme-i Nadiîrî* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H1124), I.Ahmed Albümü (Topka-

pı Sarayı Kütüphanesi B408) adlı eserlerde bulunan çok sayıda minyatür sayfası bu dönem başlığı altında kitapta yer almıştır.

Geç Klasik ve Duraklama Evresi (1603-1700), minyatür üretiminde, bozulan ekonomik güce paralel olarak hem nitelik hem de nicelik bakımından düşüşün gerçekleştiği dönem olarak ele alınmıştır. Burada *Acâibü'l-Mahlûkât* (Paris Milli Kütüphane suppl.turc1063), *Şehnâme* (Paris Milli Kütüphane suppl.turc 326), *Sûbhatü'l-Ahbâr* (Viyana National Bibliothek Cod AF 50) isimli minyatürlerin resimli sayfalarına yer verilmiştir.

İkinci Klasik ya da Neo-Klasik Evre (1700-1750): Bu evrede, Batılılaşma döneminin minyatürlere yansımadaki Levnî'nin etkisi ele alınarak bu durumun olumlu yönde bir gelişme olduğu açıklanmıştır. Bu kısımda *Pâşânâme* (British Library Sloane Add 6584), *Sûrnâme-i Vehbî* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi A3594), Albüm (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H2155, H2143), *Hamse-i Atayî* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi R816) adlı minyatürlerin bazı sayfaları kullanılmıştır.

1750'den sonrası Osmanlı minyatürlerinin sonu bölümünde, III. Osman ve III. Mustafa'nın sanata ilgisiz kalması, bu dönemde minyatür üretiminde oluşan duraklamaya sebep olarak gösterilmiştir. *Tercüme-i İkdü'l-Cümân fî Târîh Ehli'z-Zamân* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi H5935), *Zenânnâme* (British Library Or.7094), *Hubânnâme* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 5502), *Sefâretnâme-i İnan* (Millet Kütüphanesi Ali Emiri 822) bu kısımda yer alan resimli sayfalardır.

Üçüncü Bölümde ise minyatürün bir saray sanatı olduğu vurgulanmış ve saraya bağlı Nakkaşhane'nin yeri açıklanmıştır. Nakkaşların yıllara göre sayıları ve isim listeleri tablolar halinde verilmiş ve örnek resimlerle detaylı olarak açıklanmıştır. Örneğin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden bir, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden on, Chester Beatty Library'den iki ve British Library'den de bir adet olmak üzere, toplamda on dört resimli sayfa bulunmaktadır. Yazar, bir metne bağlı olarak yapılan minyatürler ki bunlara resimli kitap adı verilmiştir, herhangi metne bağlı kalmadan tek tek yapılan bunlar da murakka olarak nitelendirilen minyatürler şeklinde önemli bir ayırmadan söz etmiş ve metne bağlı kalınarak yapılan resimli kitapların kolektif çalışma ile üretildiğini açıklamıştır. Bu sebeple genellikle eserlerde imza olmadığı belirtilmiştir. Bu ortak çalışmada, metni yazan tarihçi ya da şair, bunları yazan hattat, zerefşan (kâğıda altın serpmeye işini yapanlar), müzehhipler (tezhip yapan), cedvelkeşler (çerçeveleri çizen) ve musavvir (insan resimleri, portlerini yapan kişi), tarrah (bina ve bahçe resimlerini yapan kişi),renkzen (boyama işlerini yapan kişi), siyah kalemler (ilk çizimleri yapan kişi)

gibi çok sayıda zanaatkârdan bahsedilmiştir. Bu bölümde ayrıca önem arz eden, nakkaşların uyguladığı teknik ve yöntemler, çok detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde, "Minyatürlerin Konu Yelpazesi" başlığı altında konular gruplandırılmıştır. Minyatürlerin sınıflandırılarak incelenmesi bakımından oldukça önemli olan sıralama şu şekildedir; Portreler, Tarih konuları ve padişahların yaşamları, Topkapı Sarayı, Genel şenlikler, Edebi eserler, Dinsel konular, Doğa ve Kent görünümüleri, Bilimsel ve ansiklopedik konular, Günlük yaşam sahneleri, Kuşlar-hayvanlar-efsanevi varlıklar-bitkiler, Kadınlar-Erkekler.

Portreler kısmında Osmanlı nakkaşlarında portreciliğin çok geliştiği ve yalnız sultanların değil, ünlü kişilerin, peygamberlerin, ulu kişilerin de portrelerinin yapıldığı belirtilmiştir. Burada Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden on altı, Millet Kütüphanesi'nden on, Chester Beatty Library'den dört, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nden iki, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden bir, British Library'den bir ve Boston Museum of Fine Arts'dan bir adet olmak üzere toplamda otuz beş adet resimli sayfa kullanılmıştır.

Tarih Konuları ve Padişahların Yaşamları adlı alt başlıkta ise padişahların kendi dönemlerinin tüm olaylarının, zaferlerinin, başarılarının gelecek kuşaklara aktarılması için hazırlattıkları minyatürler anlatılmıştır. Bu kısımda Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden elli iki, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden beş, Chester Beatty Library'den üç ve British Museum'dan bir, toplamda altmış bir resimli sayfa kullanılmıştır.

Topkapı Sarayı'nın sadece padişahın evi değil aynı zamanda imparatorluğun yönetim merkezi ve sanatçıların atölyelerinin bulunduğu bir çeşit güzel sanatlar akademisi olması sebebiyle çeşitli yazmalarda çok sayıda Topkapı minyatürü bulunduğu anlatılmıştır. Burada Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden on üç ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden bir adet olmak üzere, toplamda on dört adet resimli sayfa kullanılmıştır.

Genel şenlikler başlığı altında saray şenlikleri, doğumlar, evlenmeler, şehzadelelerin sünneti, tahta geçme, zaferler, savaşa gidiş, fetih gibi önemli olaylarda bazen kırk gün kırk gece süren eğlenceler yapıldığı anlatılmıştır. Burada da Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden yirmi iki adet resimli sayfa kullanılmıştır.

Edebi eserlerin minyatürlü yazmalarının sayısının oldukça kabarık olduğu belirtilmiştir. Ayrıca İran edebiyatına büyük bir hayranlık duyulması sebebiyle Osmanlı'da İran edebiyatından pek çok eserin çevirisinin yapıldığı anlatılmıştır. Bu kısımda Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden dokuz, British Library'den altı, Chester

Beatty Library'den iki ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden iki olmak üzere, toplamda on dokuz adet resimli sayfa kullanılmıştır.

Dinsel Konular kısmında evrenin yaratılışı, Kur'ân, Tevrat, İncil gibi üç kutsal kitapta yer alan peygamberler, peygamberlerin mucizeleri, onlarla ilgili önemli olaylar, cennet, cehennem, kıyamet sahneleri, halifeler, imamlar ve bunlarla alakalı olayların resmedildiği minyatürler anlatılmıştır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden altı, Süleymaniye Kütüphanesi'nden üç ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden iki, toplamda on bir resimli sayfaya yer verilmiş olduğu görülmektedir.

Eserde, Osmanlı minyatürlerinde doğa konusunun, minyatürün odak noktası olarak değil, bir savaş, bir av, bir eğlenti sahnesinin dekoru olarak resmedildiği belirtilmiştir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden on altı, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden sekiz, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nden dört, Millet Kütüphanesi'nden dört, Chester Beatty Library'den iki, toplamda otuz dört adet resimli sayfa kullanılmıştır.

Kozmoloji, kozmografya, botanik, zooloji, astronomi, astroloji, tıp, cerrahlık, farmakoloji, coğrafya gibi bilimsel konularda da çok sayıda minyatürlü yazmanın hazırlandığından söz edilmiştir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden on beş, British Library'den sekiz, Millet Kütüphanesi'nden yedi ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden beş adet, toplamda otuz beş adet resimli sayfaya yer verilmiştir.

Saray nakkaşlarının halkla, toplumun günlük yaşantısıyla ilgilenmedikleri ve bu konuyla ilgili az sayıda minyatürlü yazma olduğu bilgisinin verildiği eserde ancak XVII. yüzyılda günlük yaşamla ilgili minyatürlerin yapılmaya başlandığı belirtilmiştir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden yedi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden beş, Chester Beatty Library'den bir, Museum für Islamische Kunts'dan bir ve PFL'den (kısaltmalar bölümünde yok) bir, toplamda on beş adet resimli sayfa kullanılmıştır.

Kuş, hayvan, bitki ve efsanevi varlıkların, Osmanlı minyatürlerinde çokça kullanıldığı anlatılan kitapta, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden on sekiz, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden on iki, British Library'den sekiz, Chester Beatty Library'den üç ve Paris Milli Kütüphanesi'nden bir, toplamda kırk iki adet resimli sayfa kullanılmıştır.

Bu eserde kadın erkek figürlerinin de, günlük yaşam sahneleri gibi XVII. asırda yapılmaya başlandığı vurgulanmıştır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden yirmi yedi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden on, British Library'den beş ve Türk

ve İslam Eserleri Müzesi'nden bir adet olmak üzere, toplamda kırk üç adet resimli sayfa kullanılmıştır.

Eserde, Osmanlı minyatürünün evreleri detaylı olarak açıklanmış, minyatürler konularına göre gruplandırılmıştır. Nakkaşların isimleri tablolar halinde sunulmuş ve nakkaşların kullandığı teknik ve yöntemler detaylı olarak anlatılmıştır. Burada Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden iki yüz kırk dokuz, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden elli sekiz, British Library'den kırk üç, Chester Beatty Library'den yirmi beş adet resimli sayfa mevcuttur. Ayrıca Millet Kütüphanesi'nden yirmi üç, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nden on dört, Paris Milli Kütüphanesi'nden sekiz, Süleymaniye Kütüphanesi'nden dört, Staatsbibliothek'den üç, Alman Arkeoloji Enstitüsü'den iki ve diğer sekiz kütüphaneden birer adet resimli sayfa yer almıştır. Bu durum araştırmacılara çok sayıda resimli minyatür sayfasını bir arada görüp, inceleme olanağı sunmaktadır. Bundan dolayı bu eserin alanında hazırlanmış en kapsamlı yayınlardan biri olarak araştırmacı ve okuyuculara fayda sağlayacak temel kaynaklardan biri olduğu söylenebilir.

